

Airi Valkama – lukiongelman unilukkari

Suomi tunnusti lukiongelman viiveellä verrattuna läntisiin maihin, kuten Ruotsiin, Englantiin ja Saksaan. Tunnustamisessa ja tunnistamisessa toimi valtakunnallisena unilukkarina **Airi Valkama**, tuolloin vielä Yleisradion aikuisopetusohjelmien tuottelias toimittaja.

Läntisissä maissa oli pidetty useita oppimisongelmia käsitteleviä kampanjoita 1980-luvulla. Kun eräässä vuosikymmenen lopun aikuiskoulutuskonferenssissa suomalaisilta tiedusteltiin lukiongelmaista, vastaus kuului: ”Suomessa on sataprosenttinen lukutaito.” Siihen uskottiin.

Portaanpään kristillinen opisto oli varmaankin toimeilias ensin. Rehtorinsa **Martti Antolan** toimesta järjestettiin lukikursseja Ruotsin mallin mukaan. Myös Ylen aikuisopetus valpastui. Pieni työryhmä, Airi sen jäsenenä, rakensi kampanjan, johon kuului asiaohjelmia sekä tukikirja *Sanasolmu*. Sillä Yle reagoi YK:n lukutaitovuoteen 1990.

”*Sanasolmu* nosti esille henkilöitä, jotka olivat valmiit kertomaan omista lukiongelmistään tai lastensa ongelmista, sekä siitä, miten he ovat ongelmista selvinneet. Heitä oli varsin vaikeaa löytää. Yksi mukaan suostuneista oli 50-vuotias muurari **Tauno Aaltonen**. Hän ei osannut lukea eikä kirjoittaa”. Airi muistaa.

Sanasolmun vaikutuksesta lähdettiin ripeästi liikkeelle. Alkoi tapahtua, liki rytinällä. Opetusministerinä oli tuolloin **Riitta Uosukainen**, entinen pedagogi. Hän kokosi työryhmän tehtävänä selvittää aikuisten lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksia. Airi Valkama oli sen jäsen toimittajan ominaisuudessa.

”Vielä silloin minua ei pidetty kohderyhmän edustajana”, hän huomauttaa.

Kuitenkin myös Airi on lukiongelmainen, samoin hänen aikuiset lapsensa.

Opettajan tuki oli ratkaiseva

Kirjat kuuluivat Airin lapsuuteen, järvenpääläiseen työläiskotiin. Airi luki paljon.

”Ymmärretäänköhän, mitä lapselle merkitsee se, että hänellä on omia kirjoja”, hän tuumaa nyt.

Oppimisongelmaisten vakio kompastuskivi on koulu. Monelle se on kuin törmäisi seinään. Pidetään tyhmänä ja laiskana. Itsetunto joutuu koetukselle.

Airi Valkama selvitti itsensä oppikouluun kolmannella yrittämällä. Vaikka hänen kirjoituksessaan oli outoja virheitä, kohdalle osunut viisas opettaja **Leevi Siitonen** tajusi lapsen lahjakkuuden ja puolsi kouluun pääsyä.

Airi pärjäsi sangen hyvin. Sitä eivät luokkakaverit aina ymmärtäneet, miten tunnilla niin hyvä oppilas menestyi kehnosti kokeissa. Vieraat kielet tuottivat tuskaa, ja äidinkielellä tuli virheitä. Airi tuplasi kaksi luokkaa.

Koulunkäyntiään Airi kustansi kesätöillään ja ompelemalla vaatteensa pääosin itse.

**Oppimis-
ongelmaisten
vakio kompastus-
kivi on koulu.
Monelle se on
kuin törmäisi
seinään.**

Empaattinen, tarmokas, sitkeä ja visionäärinen. Siinä muutama keskeinen Airi Valkamaa luonnehtiva piirre.

Uutta testamenttia muinaiskreikaksi

Airi alkoi opiskella teologiaa, päätti sen edellyttävistä kielistä, kreikkaa, hepreaa ja latinaa. Kesät hän oli töissä Kellosken sairaalassa, kunnes elämään tulivat aviopuoliso Ilkka sekä lapset Soila, Jouka ja Isma.

”En pystynyt suorittamaan latinan proota, vaan jouduin tyytymään niin kutsuttuun munkkilatinnan tutkintoon. Mutta muinaiskreikaksi kirjoitetun Uuden testamentin selvittämisestä suivaannuin. Hakeuduin Yleisradioon produsenttikurssille. Siellä koulutettiin ohjelman tekijöitä. Yksi kouluttajista oli **Mikko Niskanen**”, Airi kertoo.

Airi pääsi aikuisopetusohjelmiin harjoittelijaksi ja jäi toimittajaksi kolmeksi vuosikymmeneksi. Siinä sivussa hän suoritti arvosanoja Tampereen yliopistoon: cumut sosiaalipoliitikassa, tiedotusopissa ja aikuiskasvatuksessa. Pro gradun aiheena oli suomenkielisen opistotoiminnan käynnistyminen Ruotsin suomalaisten keskuudessa 1970-luvulla.

Dokkareita edistämään suvaitsevaisuutta

Airi Valkama oli tuottelias toimittaja. Hän oli kokenut lapsuutensa Järvenpään ”Suomen kansainvälisimpänä

paikkana” ja se kokemus taustanaan hän teki ohjelmia Suomen vieraista kulttuureista, tataareista, juutalaisista, vanhasta venäläisestä emigranttipolvesta, somaleista, vietnamilaisista, kurdeista.

”Näiden ohjelmien eteen sain tapella”, hän kertoo.

Airi oli sisukas ja periksi antamaton. Bangladesh-dokumentillaan hän joutui uhmaamaan jopa Ylen ylintä johtoa, ennen kuin prosessissa oleva työ sai vihreän valon.

”Tein dokumenttiohjelmia kansanliikkeistä, kansano-

pistoista, körttiläisyydestä sekä **Märta Tikkasen** kanssa sarjan naisten asemasta ja dokumentin Nainen ja valta presidentti **Tarja Halosesta**. Lähestymistapanani oli aina erilaisuuden hyödyntäminen kulttuurissa.”

Lukiongelmassa toimijan paikalle

30 vuotta sitten Sanasolmun jälkeen alkoi tapahtua, etenkin Helsingissä. Heti YK:n lukuvuoden jälkeen perustettiin 1994 *Helsingin seudun erilaiset oppijat* -yhdistys, *HERO*. Airi Valkamasta tuli sen puheenjohtaja, yli kahdeksi kymmeneksi vuodeksi, vuoteen 2015 saakka. Silloin hän siirtyi kunniapuheenjohtajaksi.

”*HEROn* sankari ja lähes yliaktiivinen ideamoottori oli alusta pitäen ollut Airi Valkama, ja niin alkoi tapahtua”, kirjoitti **Ilkka Taipale** viime vuonna teoksessaan *Mielisai- raalassa*, Lääkäriin muistelmat.

Vuonna 2001 rekisteröitiin *Erilaisten oppijoiden liitto*. Sen puheenjohtajana Airi toimi kuluvan vuoden kevääseen ja on nykyään kunniapuheenjohtaja.

”Kun Erilaisten Oppijoiden Liitto ei aluksi halunnut rekisteröityä, saamamme rahat menivät HERO:lle ja se

”Oppimisongelmien alueella on ollut monta tärkeää vaikuttajaa ja monia jollakin osa-alueella toimijoita. Arvokasta oli luoda tutkijain, asiantuntijoiden ja toimijoiden verkostot. Siitä ovat hyötynet kaikki.”

toimi pitkään johtavana valtakunnallisena oppimisongelmaisten yhdistyksenä”, Airi kuvaa alkuvuosia.

”Olen aina halunnut tehdä työtä verkostoissa, ideoita ja käynnistää, en olla päättävä.”

Rahoituksen takapiruna toimi aktiivisesti professori **Jarkko Hautamäki**, Niilo Mäki Instituutti on tuonut tutkimukseen perustuvaa osaamista lasten parissa työskenteleystä, OAJ:n **Olli Luukkainen** oli tärkeä *Lukibussi*-hankkeessa ja opetusministeri **Olli-Pekka Heinonen** perusti työryhmän tekemään suosituksia ylioppilaskirjoituksia varten. **Vappu Taipale** ja **Jukka Sarjala** johtivat yhdessä minun kanssani *Oikeus Oppimiseen* -neuvottelukuntaa”, Airi listaa muutamia keskeisiä toimijoita.

Helsingin kaupunki oli ripeästi liikkeellä. Apulaiskaupunginjohtaja **Antti Viinikan** asettama työryhmä selvitti, mitä lukiongelman eteen on Helsingissä tehty. Kirjastonjohtaja **Ritva Granlund** perusti Kallion kirjastoon lukinurkan, missä järjestettiin kursseja, muiden muassa kirjoittamisvaikeuksista nimellä *Vuotava kynä*. Lukinurkan aktiivinen päivystäjä oli **Sisko Savolainen**, ALL-VAR-palkinnolla palkittu lukiongelmainen tehotoimija.

Anna-Maija Hintikan toimesta Käpylän iltaoppikoulussa pidettiin kursseja, joissa etsittiin ongelmiin ratkaisuja: Miten jatkaa polttamatta päreitä? Suomenkielinen työväenopisto järjesti kursseja niin ikään. Turkuun siirtynyt Martti Antola käynnisti Turun kristillisessä opistossa LUKI-Tuki -toiminnan. **Raija Syväoja** aloitti lukiopetuksen lukioissa professori **Terttu Arajärven** innostamana.

Airi Valkama jakaa toimeliaisuuden kunniaa työ- kumppaneilleen. Nimiä putoilee lisää: Kuntoutussäätiön neuropsykologi **Seija Haapasalo**, Vapaan Sivistystyön yhteisjärjestön/Kansanvalistusseuran **Eeva Siirala**, järjestötoiminnan ikimoottori Ilkka Taipale sekä nyt jo edesmennyt Opetushallituksen pääjohtaja Jukka Sarjala.

”Useimmilla vaikuttajilla oli poliittisia yhteyksiä, mistä oli suuri etu. Kun toteutimme *Oikeus oppimiseen* -kampanjan, sitä toteuttivat hyvin monet tahot. Lukiongelmaista kiinnostuivat valtakunnalliset ja kuntapäätäjät, ministeriöiden edustajat, tutkijat, kuntoutuslaitokset, terveydenhuolto, kirjastot ja koulumaailmassa erityisesti aikuiskoulutus.”

Airi Valkaman ohjastama HERO oli mukana toteuttamassa useita suuria hankkeita. Yksi niistä oli Erilaisten oppijoiden liiton kanssa työstyttö *Lukibussi*, joka matkasi Pohjois-Suomesta etelään jakaen tietoa ja antaen neuvoja

Airi Valkama on saanut kahdesti Finnish Reading Accosiationin Aapiskukko-palkinnon ja 20 vuotta sitten hänet kruunattiin HERO:ssa Lukikuningattareksi. Vuonna 2002 Airi valittiin Uudenmaan läänin Vaikuttajanaiseksi.

oppimisongelmiaisille. ”Se oli todellinen success.”

Lukibussia seurasivat mittavaat ESR-rahoitteiset Lukineuvola-, Osaava ohjaus- ja Taitotuunaajat-hankkeet.

”Lukineuvolan myötä toteutui yksi järjestön haaveista, saimme rahoituksen järjestölehden toimittamiseen. Minä tein Lukineuvolan hankeanomuksen, lehden nimeksi oli päätetty LUKISITKO. Kirjoitusongelmainen kun olen, kirjoitin anomukseen LUKSITKO. Se oli hallinnoijan Opetushallituksen mielestä ihan oiva nimi”, kertoi Airi Valkama käsissä olevan lehden taustasta pilke silmäkulmassa.

Tiedustelin, keille toimijoille Airi pystyttäisi patsaan. ”Verkostolle, kaikille jotka olivat mukana erilaisen oppimisen kansanliikkeessä”, jakaa Airi kunniaa kaikille.

Pudokkaat saatava samalle viivalle

Tärkeää ei ole vain levittää tietoa, vaan tutkijaverkostojen avulla etsiä keinoja oppia erilailla. ”Kaikilla tulee olla samanveroinen oikeus oppimiseen”, Airi sanoo.

”Kasvoin sota-ajan lapsena ajatukseen auttamisesta, epäoikeudenmukaisuudesta irrottautumiseen ja ihmisten ymmärtämiseen. Siihen pyrin toimittajan työssäni. Nyt meillä on oppimisongelmista verrattomasti enemmän tietoa ja keinoja kuin aloittaessamme 30 vuotta sitten. Silti peruskysymys, mistä pitää puhua, on sama.”

Airi Valkama tarkoittaa luvuttomia koulupudokkaita, ilmiötä, joka yhä hyväksytään ”luonnollisena”, vaikka pudokkaiden mukaan vetämiseen olisi keinoja ja se koituisi yhteiskunnalle nykytilaa taloudellisemmaksi. Miksi

kuitenkin on toisin? Haluavatko jotkut syrjäytyneitä?” Airi kysyy ja lisää: ”Kouluttamattomuus nykymaailmassa johtaa syrjäytymiseen.”

Itseohjautuvuuden harha

”Toisen asteen koulutuksessa puhutaan itseohjautuvuudesta. Missä iässä ihminen on itseohjautuva ja ovatko edes kaikki aikuiset koskaan?” Airi epäilee.

”Pudokkailla on heikoimmat tukiverkot. Juuri siihen pitäisi puuttua. Kannattaisi panostaa varhaiskasvatukseen, missä ongelmat voidaan tunnistaa ajoissa. Ja kannattaisi pohtia, miten pudokkaat saadaan samalle viivalle muiden kanssa”, Airi vaatii.

Pettynyt hän on myös siihen, miten niukasti oppimisvaikeuksien kohtaamiseen valmennetaan opettajakoulutuksessa. Kun koulujen kolmiportainen tuki toimii huonosti, muutoksia saa odottaa vielä pitkällä viiveellä.

Pudokkaita on muuallakin kuin koululaisissa. On arvioitu, että vangeista 90 prosentilla on oppimis- ja lukiongelmia. Toinen iso ryhmä löytyy mielenterveysongelmiaisista. Kun kaikki he sekä dyslektikot, matemaattisuudessa ongelmalliset, keskittymisvaikeuksia omaavat, hahmottamisongelmaiset ja ADHD-ihmiset summataan, oppimisongelmaisia on arviolta joka viides aikuinen.

Tänä syksynä Airi Valkama täytti 80 vuotta. Hän ei aio heittäytyä toimeettomaksi. Se olisi kauhistus.

Erilaisten Oppijoiden Liitossa havitellaan pian historiikkia. Airin kertoessa sen aistin hienoisesta varautuneisuudesta. Kaikki tietävät, että hänellä on takana olevasta toiminnasta mittavin kokemus ja know how.

